In de zaak 12-76

betreffende een verzoek aan het Hof krachtens artikel 1 van het Protocol van 3 juni 1971 betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken van het Oberlandesgericht Frankfurt am Main in het aldaar aanhangig geding tussen

INDUSTRIE TESSILI ITALIANA COMO, gevestigd te Como (Italië),

en

DUNLOP AG, gevestigd te Hanau am Main (Bondsrepubliek Duitsland),

om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van het begrip „plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" in de zin van artikel 5, sub 1, van het Verdrag van 27 september 1968,

wijst

HET HOF VAN JUSTITIE

samengesteld als volgt: R. Lecourt, President, H. Kutscher en A. O'Keeffe, Kamerpresidenten, A. M. Donner, J. Mertens de Wilmars, P. Pescatore, M. Sørensen, A. J. Mackenzie Stuart en F. Capotorti, Rechters,

Advocaat-Generaal: H. Mayras
Griffier: A. Van Houtte

het navolgende

ARREST

Ten aanzien van de feiten

Overwegende dat de feiten, het procesverloop en de opmerkingen, ingediend krachtens het Protocol van 3 juni 1971 betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, kunnen worden samengevat als volgt:

I — Feiten en schriftelijke behandeling

De firma Dunlop AG (hierna te noemen Dunlop), gevestigd te Hanau, bestelde na de afsluiting van door een harer employés in de vestigingsplaats van de firma Industrie Tessili Italiana Como (hierna te noemen Tessili) gevoerde onderhandelingen en na ontvangst van verscheidene monsters, bij brief van 29 april 1971 bij Tessili 310 skipakken voor dames.

Op de brief van Dunlop waren haar aankoopvoorwaarden afgedrukt, die onder meer de volgende bepaling bevatten:

„Bevoegde rechter: inzake geschillen omtrent deze overeenkomst is Hanau am Main bevoegd."

Tessili vervaardigde de bestelde skikostuums en verzond deze op 31 juli 1971 met een door Dunlop aangewezen expediteur naar de firma Dunlop, waar ze op 18 augustus 1971 aankwamen.

Tessili schreef eveneens op 31 juli 1971 een rekening die op 3 augustus 1971 bij Dunlop binnenkwam.

Op de achterzijde van deze rekening waren de algemene verkoopvoorwaarden van Tessili afgedrukt, waarin met name wordt bepaald:

„Bij geschillen is het Foro di Como bevoegd; de koper doet afstand van elke andere rechterlijke instantie, ook in een verknochte zaak."

Daar Dunlop meende dat de door Tessili geleverde skikostuums ondeugdelijk waren vervaardigd, wendde zij zich op 28 juni 1973 na een omvangrijke correspondentie met Tessili tot de handelskamer van het Landgericht Hanau met een verzoek tot ontbinding van de overeenkomst.

Voor het Landgericht Hanau wierp Tessili de exceptie van onbevoegdheid van de Duitse rechterlijke instanties en met name van de geadieerde rechter op. Dunlop betoogde harerzijds dat het Landgericht Hanau bevoegd was.

Bij interlocutoir vonnis van 10 mei 1974 verwierp het Landgericht Hanau de exceptie van onbevoegdheid.

Tegen dit vonnis stelde Tessili op 22 juli 1974 hoger beroep in bij het Oberlandesgericht Frankfurt am Main.

Dunlop beriep zich op artikel 5, sub 1, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, luidende als volgt: „de verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende Staat, kan in een andere verdragsluitende Staat voor de navolgende gerechten worden opgeroepen: 1° — ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst: voor het gerecht van de plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd"; daarom was de 21e Zivilsenat van het Oberlandesgericht van oordeel dat krachtens artikel 2, sub 2, en artikel 3, lid 2, van het Protocol van 3 juni 1971 betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968, de zaak aan het Hof moest worden voorgelegd. Bij beschikking van 14 januari 1976 besloot de Senat het geding te schorsen totdat het Hof bij wege van prejudiciële beslissing uitspraak zou hebben gedaan inzake de uitlegging van het begrip „plaats waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" in de zin van artikel 5, sub 1, van het verdrag.

De beschikking van het Oberlandesgericht Frankfurt am Main is op 13 februari 1976 ingeschreven ter griffie van het Hof.

Overeenkomstig artikel 5, lid 1, van het Protocol van 3 juni 1971 en artikel 20 van 's Hofs EEG-Statuut, zijn op 15 april door de Commissie van de Europese

Gemeenschappen, op 21 april door de firma Tessili, op 28 april door de regering van de Bondsrepubliek Duitsland en door de firma Dunlop, en op 20 mei 1976 door de regering van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland schriftelijke opmerkingen ingediend.

De vraag of de Lid-Staten die geen partij zijn bij het Verdrag van 27 september 1968 het recht hebben in de onderhavige zaak opmerkingen in te dienen is door de firma's Tessili en Dunlop, door de regeringen van het Koninkrijk België, het Koninkrijk Denemarken, de Bondsrepubliek Duitsland, Ierland, het Koninkrijk Nederland en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland alsmede door de Commissie van de Europese Gemeenschappen bevestigend beantwoord; de regering van de Franse republiek heeft de vraag ontkennend beantwoord en zich hiertoe met name op artikel 4, lid 4, en artikel 5 van het Protocol van 3 juni 1971 beroepen.

Het Hof heeft, op rapport van de rechter-rapporteur en gehoord de advocaat-generaal, besloten zonder instructie tot de mondelinge behandeling over te gaan.

II — Bij het Hof ingediende schriftelijke opmerkingen

De *firma Tessili* (appellante) is van mening dat het Verdrag van 27 september 1968 ten doel heeft om met het oog op de bereikte of nagestreefde intensivering van de internationale handelsbetrekkingen, met name in het kader van de Europese Gemeenschap, eenvormige bevoegdheidsregels te geven voor de processuele afwikkeling van geschillen ontstaan uit deze betrekkingen, waardoor voortaan een gelijke behandeling van gelijke gevallen gewaarborgd wordt. In artikel 5, sub 1, van het Verdrag is de internationaalrechtelijke bevoegdheid van het gerecht van de plaats van uitvoering verankerd; gelet op de met het Verdrag beoogde unificatie betekent dit, dat voor de gehele internationale contractuele betrekking een eenvormige, bij voorbaat vaststaande rechterlijke bevoegdheid wordt erkend, zowel voor de oorspronkelijk voorziene uitvoering van de overeenkomst als voor een eventuele „afwikkeling in andere zin", met name bij vorderingen tot vrijwaring wegens verborgen gebreken.

Daaruit volgt dat bij ontbreken van tegengestelde overeenkomsten tot aanwijzing van een bevoegde rechter in de zin van artikel 17 van het Verdrag, alle verbintenissen van de verkoper in diens plaats van vestiging moeten worden uitgevoerd.

De gestelde vraag dient derhalve aldus te worden beantwoord dat bij internationale koopovereenkomsten voor alle verbintenissen van de verkoper uit het koopcontract de „plaats waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" in de zin van artikel 5, sub 1, van het Verdrag van 27 september 1968 steeds de woonplaats respectievelijk de plaats van vestiging van de verkoper is.

Volgens de *firma Dunlop* (geïntimeerde) kan het begrip „plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" hetzij eenvormig, op grond van rechtsvergelijking, hetzij aan de hand van internationale rechtsbeginselen en met name van het toepasselijke materiële recht worden uitgelegd.

a) Door de eerste interpretatiemethode wordt ongetwijfeld de eenmaking van het Europese recht bevorderd. De rechter wordt echter gedwongen buiten het enge gebied van het processuele recht dat wordt geregeld in het Verdrag van 27 september 1968, ook Europees materieel verbintenissenrecht te scheppen. Zo ontwikkelt zich via een rechtspraak inzake processuele vragen een verbintenissenrecht op Europees niveau. Het gevolg van een dergelijke „eenmaking" is niet de daarmee beoogde vereenvoudiging, maar integendeel een aanzienlijke com-

plicatie van het gehele in de Gemeenschap geldende rechtsstelsel.

Juist met betrekking tot artikel 5, sub 1, van het Verdrag loopt een volledige eenmaking stuk op artikel I van het aan het Verdrag van 27 september 1968 gehechte Protocol, dat op Luxemburg betrekking heeft.

Hierdoor wordt de unificatie van het gemeenschapsrecht niet alleen niet bereikt, maar wordt in de nationale rechtsstelsels die het begrip plaats van uitvoering kennen het niveau van eenmaking verzwakt. In elk afzonderlijk geval zou het begrip plaats van uitvoering een volkomen andere betekenis hebben.

b) Het gebod van de rechtszekerheid pleit voor een uitlegging van het begrip plaats van uitvoering van artikel 5, sub 1, aan de hand van het betrokken nationale collisierecht en het onderliggende materiële recht. Zo wordt voorkomen dat hetzelfde rechtsbegrip volkomen verschillende betekenissen kan hebben. De uniforme uitlegging van het begrip „plaats van uitvoering" in de zin van het betrokken nationale materiële recht kan weliswaar tot verschillende resultaten leiden, doch dit zou geen wezenlijke nadelen voor een der partijen meebrengen. De rechtsstelsels van de staten die partij zijn bij het Verdrag hebben alle een collisierecht dat beantwoordt aan de eisen van normale gedingen en waarop beide partijen bij een geding zich voldoende kunnen voorbereiden.

c) Indien het Hof van Justitie van oordeel is dat het begrip plaats van uitvoering niet naar de beginselen van het nationale collisierecht en het nationale materiële recht moet worden bepaald, maar op grond van een eenvormig „Europees" recht, dan behoeft het zich niet noodzakelijkerwijze aan te sluiten bij de opvatting dat de plaats van uitvoering van een verbintenis van de verkoper diens woonplaats moet zijn. Door een zover doorgevoerde gelijkschakeling van de plaats van uitvoering met de woonplaats van de schuldenaar zou artikel 5, sub 1, van het Verdrag overbodig worden, want de bevoegdheid van het gerecht van de woonplaats van de schuldenaar vloeit reeds voort uit artikel 2 van het Verdrag.

Wordt bij koopovereenkomsten de woonplaats van de verkoper in het algemeen als plaats van uitvoering beschouwd, dan leidt dit tot onbillijke en onaanvaardbare oplossingen. De wenselijke eenvormigheid van het begrip plaats van uitvoering zou niet worden bereikt voor zover deze regeling a priori slechts op koopovereenkomsten toepasselijk is. Overigens zou ook een grote kring van kopers aanzienlijk worden benadeeld, want in het internationale handelsverkeer wordt het goed niet altijd fob (free on board) geleverd. In talrijke gevallen leveren de verkopers hun waar in de woonplaats van de koper, zodat zij inzoverre ook het transportrisico dragen. Er is geen grond om in dergelijke gevallen de woonplaats van de verkoper als plaats van uitvoering te beschouwen.

Als plaats van uitvoering kan dan ook alleen de plaats waar de prestatie daadwerkelijk is geleverd in aanmerking komen. Deze moet worden bepaald naar de omstandigheden van het concrete geval en met name naar de aard van de betrokken verbintenis. Van deze feitelijke elementen afwijkende afspraken tussen partijen kunnen slechts geoorloofd zijn indien zij voldoen aan de vormvereisten van artikel 17 van het Verdrag.

Voor vrijwaringsverplichtingen heeft dit de gelukkige consequentie dat zij moeten worden nagekomen waar de ondeugdelijke waar zich bevindt. In deze plaats kunnen mogelijke gebreken het gemakkelijkst worden onderzocht en eventueel hersteld.

Daarom lijkt het billijk als plaats van uitvoering van vrijwaringsverplichtingen te nemen de plaats waar het ondeugdelijke goed zich bevindt.

De *regering van de Bondsrepubliek Duitsland* zou het toejuichen wanneer

het Hof van Justitie het begrip gerecht van de plaats van uitvoering in de zin van artikel 5, sub 1, van het Verdrag los van het betrokken nationale recht van de Lid-Staten zou uitleggen. Er zijn echter moeilijkheden daar het begrip „plaats van uitvoering", gezien de nog niet geharmoniseerde bepalingen van het in concreto toepasselijke nationale privaatrecht en materiële recht, in de Lid-Staten een verschillende inhoud heeft. De Bondsregering acht het verenigbaar met de gegeven rechtstoestand dat het Hof van Justitie bij zijn uitlegging een beroep doet op het geldende nationale recht. Artikel 5, sub 1, van het Verdrag moet echter aldus worden uitgelegd, dat er maar één gerecht van de plaats van uitvoering is voor een en dezelfde partij bij een verbintenis.

a) Bij een letterlijke interpretatie van artikel 5, sub 1, van het Verdrag is onder „verbintenis" in de zin dezer bepaling de hoofdverbintenis met alle nevenverbintenissen van elk der partijen te verstaan. Het is echter ook mogelijk om bij de bepaling van het gerecht van de plaats van uitvoering, afzonderlijk verband te leggen met elke hoofd- en nevenverplichting, in casu bij voorbeeld met de verplichting tot vrijwaring. Volgens de oplossing die uiteindelijk ook de Bondsregering voorstaat, is de plaats waar een partij in rechte kan worden aangesproken ter nakoming van haar verplichtingen uit overeenkomst, de plaats waar haar verplichtingen moeten worden nagekomen. Deze oplossing vooronderstelt echter dat het er bij de uitlegging van artikel 5, sub 1, van het Verdrag niet toe doet of het op de overeenkomst toepasselijke materiële recht de afzonderlijke verplichtingen uit een contract splitst en voor elk dezer verplichtingen een afzonderlijke plaats van uitvoering vaststelt. Zij gaat er integendeel van uit dat het begrip gerecht van de plaats van uitvoering volgens het Verdrag uniform is.

b) De plaats van uitvoering in de zin van de bepaling van internationaal procesrecht van artikel 5, sub 1, kan worden afgeleid uit het materiële recht van de geadieerde rechterlijke instantie. Bij deze methode moet het gerecht eerst bepalen welk recht op de zaak ten gronde moet worden toegepast. Dit moet aan de hand van het internationaal privaatrecht van de geadieerde rechter worden bepaald. Het internationaal privaatrecht kan naar het in de plaats van het gerecht geldende materiële recht, maar ook naar het materiële recht van een andere Staat verwijzen. Het internationale privaatrecht bevat echter niet noodzakelijkerwijze concrete bepalingen betreffende het toepasselijke recht, dat vaak slechts op grond van in de doctrine en de rechtspraak ontwikkelde beginselen kan worden vastgesteld. Daarbij kan het toepasselijke recht aan de hand van het zwaartepunt van de rechtsbetrekking worden bepaald.

Het materiële recht van de verdragsluitende Staten loopt echter zeer uiteen wat betreft de plaats van uitvoering. Zolang voor verbintenisrechtelijke betrekkingen geen eenvormig recht of geen eenvormig collisierecht bestaat, bepalen bij deze methode het internationale privaatrecht en het materiële recht van elke Staat, waar de plaats van uitvoering van een internationale overeenkomst ligt. De door het materiële recht vastgestelde plaats van uitvoering is tevens de plaats van uitvoering in de zin van artikel 5, sub 1, van het Verdrag en legt daarmee de internationale bevoegdheid van de gerechten vast.

Deze uitlegging heeft het voordeel dat de plaats van uitvoering althans theoretisch op grond van bepalingen van materieel recht van een Staat kan worden vastgesteld. De plaats waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd varieert echter op grond van de verschillende rechtsstelsels. Het gerecht is bij de bepaling van de bevoegdheid volgens artikel 5, sub 1, van het Verdrag gedwongen tot subtiele overwegingen in zijn eigen internationale privaatrecht en mogelijk in een buitenlands materieel recht. Bovendien kan de plaats van uitvoering verschillend zijn bepaald, naar gelang de

gerechten van de ene of van de andere Staat het eerst zijn geadieerd. Ook een negatief bevoegdheidsconflict lijkt niet uitgesloten.

In casu zou bij toepassing van het Duitse verbintenissenrecht de actie tot ontbinding moeten worden ingesteld in de plaats waar het goed zich bevindt, terwijl de plaats waar de verbintenis is uitgevoerd in Italië ligt.

c) Met het oog op het doel van het Verdrag, is het denkbaar de rechter van de plaats van uitvoering als enige bevoegd te beschouwen in alle verdragsluitende Staten.

De talrijke begrippen die in het verdrag worden gehanteerd en die in de nationale rechtsorden een verschillende inhoud hebben kunnen volgens het recht van de Staat van de oordelende rechter worden bepaald. Maar ook een eenvormige uitlegging op grond van het verdrag zelf is denkbaar. Dit levert echter problemen op. Het materiële recht van de Staten van de Gemeenschap is zeer verschillend. Vaak kan de eenvormige uitlegging van begrippen die in het Verdrag worden gebezigd slechts worden bereikt door het in de verdragsluitende Staten geldende recht te vergelijken. Deels moet het Hof van Justitie de inhoud van begrippen voor de Gemeenschap bepalen, zonder een beroep te kunnen doen op een in de verdragsluitende Staten geldend Verdrag of op het gemeenschapsrecht. Een uniforme uitlegging van de in het Verdrag gebruikte begrippen zou van groot belang zijn voor het integratiebeleid. Zij zou beantwoorden aan de tendens om met het Verdrag gedeeltelijk een eenvormig internationaal burgerlijk procesrecht in het leven te roepen.

In het onderhavige geval moet het begrip plaats van uitvoering derhalve eenvormig worden uitgelegd, waarbij het begrip, los van het materiële recht, alleen wordt bepaald op grond van de functie dat het de bevoegde rechter aanwijst. Daarbij moet naar de hoofdprestatie van elk der partijen of naar het zwaartepunt van haar verplichting worden gezien. Daarmee zou een soortgelijke methode worden gevolgd als reeds nu in het internationaal privaatrecht wordt aangewend voor de oplossing van de vraag welk recht bij de bepaling van het begrip „plaats van uitvoering" moet worden toegepast. Een dergelijke eenvormige uitlegging wordt gemakkelijker wanneer het begrip plaats van uitvoering voor elke partij bij de overeenkomst uniform wordt uitgelegd.

Bij deze uitlegging moet worden geaccepteerd dat het materiële begrip plaats van uitvoering in bepaalde gevallen wellicht niet samenvalt met het processuele begrip.

Volgens de *regering van het Verenigd Koninkrijk* hebben zowel het Protocol van 3 juni 1971 als artikel 177 EEG-Verdrag ten doel, tot een eenvormige toepassing van verdragen te komen op feitelijke of rechtsvragen die voor de rechterlijke instanties van de Lid-Staten eventueel worden opgeworpen, maar niet het materiële recht van de Lid-Staten waarop de verdragsbepalingen moeten worden toegepast, te unificeren. In het kader van het Verdrag van 27 september 1968 moet — evenals in het kader van het EEG-Verdrag — duidelijk worden onderscheiden tussen de algemene uitlegging waartoe het Hof van Justitie bevoegd is, en de toepassing op de concrete feiten, die aan de gerechten van de Lid-Staten blijft overgelaten. Wordt deze onderscheiding niet zorgvuldig in acht genomen, dan brengt dit het gevaar van een ingrijpende verstoring van het nationale materiële recht van de Lid-Staten met zich.

Zou het Hof de vraag waar de plaats van uitvoering van een verbintenis is gelegen, onder verwijzing naar de concrete omstandigheden van het bij de verwijzende rechter aanhangige geval moeten beantwoorden, dan zou het praktisch de bepaling van deze plaats als een vraag van materieel overeenkomstenrecht behandelen, dat als zodanig in alle Lid-Staten moet worden toegepast. Want het Hof

beslist weliswaar om de bevoegdheid in de zin van het Verdrag vast te leggen, doch deze bevoegdheid is ingevolge artikel 5, sub 1, gekoppeld aan de nakoming van een verbintenis die tussen contractpartijen is overeengekomen. Daar de nationale bepalingen met betrekking tot de vraag waar de uitvoering moet plaatsvinden, momenteel onderling afwijken, zou 's Hofs beslissing op een wijziging van het recht van enige, wellicht zelfs van alle Lid-Staten, uitlopen. De beslissing zou zich tot alle aspecten van de uitvoering van soortgelijke overeenkomsten uitstrekken en zou zelfs niet alleen de uitvoering van de overeenkomst beïnvloeden maar ook andere rechtsvragen die direct of indirect met de uitvoering samenhangen.

De vraag waar de uitvoering moet plaatsvinden vereist bovendien voor elk soort overeenkomst een afzonderlijk antwoord en moet in elk geval uiteindelijk aan het Hof van Justitie worden voorgelegd. Dat kan tot een groot aantal verwijzingen leiden en een ernstige onzekerheid ten gevolge hebben.

In de onderhavige zaak moet het Hof zich ertoe beperken de methode aan te geven waarmee de gerechten van de Lid-Staten zelf de passende oplossing van de hun voorgelegde gevallen moeten vinden. Welke de wezenlijke verplichtingen van een bepaalde overeenkomst zijn, welke de litigieuze verplichtingen zijn en waar de wezenlijke verplichtingen moeten worden uitgevoerd, heeft de nationale rechterlijke instantie te beslissen. Deze moet het nationale recht, met inbegrip van de regels van internationaal privaatrecht, die een onderdeel van het nationale recht vormen, toepassen om het op de overeenkomst toepasselijke recht te bepalen. Met toepassing van het op deze wijze vastgestelde recht op het contract, moet het gerecht dan de aard der uit het contract voortspruitende verplichtingen bepalen alsmede de plaats waar deze verplichtingen moeten worden uitgevoerd. Gaat het om een koopovereenkomst en heeft het bij de nationale rechter aanhangige geding betrekking op de schending van de verplichting van de verkoper bij de levering van deugdelijke waren, dan moet de plaats van uitvoering dezer verplichting afhangen van de bepalingen betreffende de plaats van levering bij verkoop van goederen, zoals deze uit het op de overeenkomst toepasselijke recht voortvloeien.

Wordt artikel 5, sub 1, eenvormig uitgelegd en het nationale recht betreffende de plaats van uitvoering slechts in aanmerking genomen als onderwerp van een rechtsvergelijkend onderzoek, dat tot een eenvormige gemeenschapsregel leidt, dan heeft zulks ongewenste gevolgen. Weliswaar kunnen de nationale gerechten bij toepassing van het nationale recht op de door het Verenigd Koninkrijk voorgestelde wijze tot verschillende resultaten met betrekking tot dezelfde feiten komen. Er zou dan ook een zeker gebrek aan eenvormigheid blijven bestaan. Een grotere uniformiteit in de toepassing kan echter worden bereikt door in de hele Gemeenschap eenvormige bepalingen betreffende het op de contractuele verplichtingen toe te passen recht vast te stellen. Indien de door het Verenigd Koninkrijk voorgestelde methode ter bepaling van de plaats van uitvoering en van het rechtskarakter van verplichtingen wordt toegepast, komen de nationale rechterlijke instanties in de allermeeste gevallen naar aanleiding van de gegeven feiten tot een gelijk resultaat.

Het Verenigd Koninkrijk acht het niet zinvol in te gaan op de vraag op welke plaats de verkoper zijn verplichting uit een overeenkomst als die waarover het Oberlandesgericht heeft te beslissen, moet uitvoeren. De woonplaats van de verkoper is niet de meest geschikte plaats van uitvoering. In het kader van artikel 5, sub 1, moet de plaats van uitvoering van een contractsverplichting door de nationale rechter bij wie het beroep werd ingesteld, bepaald worden volgens het op de overeenkomst toepasselijke recht, en het toepasselijke recht moet worden bepaald door de regels van het internationaal privaatrecht van het rechtsstelsel dat voor de nationale rechter geldt.

De *Commissie van de Europese Gemeenschappen* merkt op dat artikel 5, sub 1, van het Verdrag in verband met artikel 2, eerste alinea, moet worden gezien. Het Verdrag maakt onderscheid tussen een algemene bevoegdheid — woonplaats van de verweerder — en bijzondere bevoegdheden — in casu: de rechter van de plaats van uitvoering —, en verzoeker kan de bevoegde rechter kiezen. Deze keuzemogelijkheid heeft verzoeker op voorwaarde dat de uitsluitende bevoegdheid van een gerecht van een verdragsluitende Staat niet overeenkomstig artikel 17 van het Verdrag is overeengekomen. Of dit het geval is, heeft het Oberlandesgericht Frankfurt te beslissen.

Wat de uitlegging van artikel 5, sub 1, van het Verdrag betreft moet worden opgemerkt dat het Verdrag zelf geen materiële vaststelling van de „plaats van uitvoering" bevat. Daarom moeten een aantal factoren in aanmerking worden genomen, namelijk: de wil van partijen; eventueel toepasselijk eenvormig internationaal recht betreffende koop en verkoop; de collisieregels van de lex fori, waarbij rekening moet worden gehouden met het feit dat het Verdrag de unificatie van het recht beoogt.

Wat de uitdrukkelijke of vermoedelijke partijwil betreft zijn partijen volgens de rechtsstelsels van de Lid-Staten vrij, de plaats van uitvoering van hun contractuele verplichtingen — of, bij wederkerige overeenkomsten — verschillende plaatsen van uitvoering vast te stellen. Het Verdrag laat deze autonomie van partijen onverlet.

Voor de internationale koop van roerende lichamelijke zaken bestaat er een eenvormige wet, namelijk het verdrag van Den Haag van 1 juli 1964. Volgens het Oberlandesgericht Frankfurt vindt deze „eenvormige wet" geen toepassing op de onderhavige overeenkomst.

Daar voor verbintenissen uit overeenkomst nog geen eenvormig EEG-collisierecht bestaat, verandert het Verdrag van 27 september 1968 niets aan het feit dat de nationale rechter volgens zijn eigen collisierecht de prejudiciële vraag moet beantwoorden of de plaats van uitvoering is vastgesteld. Volgens het Duitse internationale privaatrecht wordt de plaats van uitvoering bepaald naar Duits recht.

Hierbij dient te worden bedacht dat er althans naar Duits recht bij wederkerige overeenkomsten niet noodzakelijk slechts één plaats van uitvoering is.

Het Verdrag gaat daarentegen uit van de plaats „waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd".

Dit begrip moet inzoverre eenvormig worden uitgelegd, dat telkens de hoofdverplichting van een overeenkomst in aanmerking moet worden genomen, zonder rekening te houden met de bijkomende of afgeleide verplichtingen die bijvoorbeeld uit de gebrekkige uitvoering van de hoofdverplichting kunnen voortvloeien. Daardoor wordt voorkomen, dat voor elke verplichting van een partij de plaats van uitvoering volgens het internationale privaatrecht van een Staat moet worden bepaald — hetgeen zou kunnen leiden tot een groot aantal plaatsen van uitvoering en derhalve van bevoegde gerechten.

Deze uitlegging vindt steun in het doel van het Verdrag om bij te dragen tot de unificatie van het Europese recht en derhalve verknochte beroepen zo veel mogelijk voor een enkel gerecht te brengen.

De gestelde vraag dient derhalve als volgt te worden beantwoord:

„Artikel 5, sub 1, van het Verdrag van 27 september 1968 moet aldus worden uitgelegd, dat voor de bepaling van de „plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" in de eerste plaats de wil van partijen, vervolgens de regeling van internationale overeenkomsten en ten slotte het nationale collisierecht moeten worden geraadpleegd. Wat het laatste betreft moet er rekening mee

worden gehouden, dat zo mogelijk een enkele plaats van uitvoering voor alle uit de overeenkomst voortvloeiende verbintenissen ener partij moet worden aangenomen. De meest geschikte plaats hiervoor is die waar de hoofdverplichting van de overeenkomst waarvan de niet-uitvoering of gebrekkige uitvoering aanleiding tot het geding heeft gegeven, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd."

III — Mondelinge behandeling

Appellante Tessili, ten deze vertegenwoordigd door D. Helm, advocaat te Frankfurt am Main, geïntimeerde Dunlop, ten deze vertegenwoordigd door P. Toelle, advocaat te Frankfurt am Main, de regering van het Verenigd Koninkrijk, ten deze vertegenwoordigd door Peter Scott, en de Commissie van de Europese Gemeenschappen, ten deze vertegenwoordigd door haar juridisch adviseur R. Wägenbaur hebben ter terechtzitting van 30 juni 1976 mondelinge opmerkingen gemaakt en door het Hof gestelde vragen beantwoord.

De advocaat-generaal heeft ter terechtzitting van 15 september 1976 conclusie genomen.

Ten aanzien van het recht

1 Overwegende dat het Oberlandesgericht Frankfurt am Main bij beschikking van 14 januari 1976, ingekomen ter griffie van het Hof op 13 februari 1976, krachtens het Protocol van 3 juni 1971 betreffende de uitlegging van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (hierna te noemen „Verdrag"), een vraag heeft gesteld inzake de uitlegging van artikel 5, sub 1, van dit Verdrag;

2 dat uit de verwijzingsbeschikking blijkt dat het in hoger beroep voor het Oberlandesgericht dienende geding in deze stand betrekking heeft op de bevoegdheid van het Landgericht Hanau om kennis te nemen van een vordering, ingesteld door een in het ressort van dit Landgericht gevestigde onderneming tegen een Italiaanse onderneming, gevestigd te Como, ter zake van de uitvoering van een overeenkomst tot levering van een partij skikostuums voor dames door de Italiaanse aan de Duitse onderneming;

dat blijkens het dossier de goederen door de Italiaanse onderneming volgens aanwijzingen van de Duitse onderneming waren vervaardigd en aan een door deze laatste aangewezen transporteur ter plaatse van de fabrikant te Como waren afgegeven;

3 dat de Duitse onderneming na ontvangst en gedeeltelijke afzet der goederen, op grond van klachten van haar klanten meent dat de door de fabrikant

geleverde kostuums kwaliteitsgebreken vertonen en niet voldoen aan de tussen partijen overeengekomen specificaties;

dat zij voor het Landgericht van haar vestigingsplaats deswege een vordering heeft ingesteld tegen de Italiaanse fabrikant;

4 dat het Landgericht bij interlocutoir vonnis van 10 mei 1974 zich bevoegd heeft verklaard van de vordering kennis te nemen, waarop de Italiaanse onderneming in hoger beroep is gegaan bij het Oberlandesgericht Frankfurt am Main;

dat naar het oordeel van dit rechtscollege het bevoegdheidsvraagstuk overeenkomstig de bepalingen van het Verdrag moet worden opgelost;

dat naar zijn mening tussen partijen geen rechtsgeldige overeenkomst tot aanwijzing van de bevoegde rechter in de zin van artikel 17 van het Verdrag bestaat;

dat daarentegen het Oberlandesgericht niet uitsluit dat het Landgericht op grond van artikel 5, sub 1, van het Verdrag, bevoegd kan zijn als het gerecht van de plaats „waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd";

dat het ter oplossing van deze vraag het Hof van Justitie om een uitspraak verzoekt over de uitlegging van deze bepaling;

Het procesverloop

5 Overwegende dat, waar de Republiek Ierland en het Verenigd Koninkrijk tijdens de schriftelijke behandeling opmerkingen hebben ingediend, het Hof partijen in het hoofdgeding, de Lid-Staten en de Commissie heeft gevraagd naar hun standpunt over de vraag of de nieuwe Lid-Staten, die nog geen partij zijn bij het Verdrag, gerechtigd zijn deel te nemen aan een procedure inzake de uitlegging daarvan;

6 Overwegende dat artikel 3, lid 2, van de Toetredingsakte luidt: „De nieuwe Lid-Staten verbinden zich ertoe toe te treden tot de overeenkomsten bedoeld in artikel 220 van het EEG-Verdrag, alsmede tot de Protocollen betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van deze overeenkomsten, die door de oorspronkelijke Lid-Staten zijn ondertekend, en te dien einde onderhandelingen aan te knopen met de oorspronkelijke Lid-Staten om daarin de vereiste aanpassingen aan te brengen";

dat luidens artikel 63, eerste alinea, van het Verdrag „de verdragsluitende Staten erkennen dat elke Staat die lid wordt van de Europese Economische Gemeenschap verplicht zal zijn te aanvaarden dat het onderhavige Verdrag de grondslag zal vormen bij de onderhandelingen welke noodzakelijk zijn om, in de betrekkingen tussen de verdragsluitende Staten en die Staat, de uitvoering van artikel 220, laatste alinea, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap te verzekeren";

dat de nieuwe Lid-Staten er derhalve belang bij hebben hun mening te uiten wanneer het Hof wordt geroepen tot uitlegging van een Verdrag waartoe zij gehouden zijn toe te treden;

7 dat bovendien zij opgemerkt dat volgens artikel 5 van het Protocol van 3 juni 1971, voor zover niets anders is bepaald, „de bepalingen van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap en die van het daaraan gehechte Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie, die van toepassing zijn wanneer het Hof bij wijze van prejudiciële beslissing een uitspraak dient te doen, tevens van toepassing zijn op de procedure inzake de uitlegging van het Verdrag";

8 dat bijgevolg de nieuwe Lid-Staten, waarvoor de artikelen 177 van het EEG-Verdrag en 20 van 's Hofs EEG-Statuut gelden, overeenkomstig deze artikelen opmerkingen mogen indienen in een procedure betreffende de uitlegging van het Verdrag;

dat deze bevinding niet afstuit op artikel 4, lid 4, van het Protocol van 3 juni 1971, daar dit betrekking heeft op een bijzondere procedure, die hier niet aan de orde is;

dat bovendien in het kader van dit Protocol, vastgesteld vóór de uitbreiding van de Europese Gemeenschappen, de uitdrukking „verdragsluitende Staten" alle Lid-Staten aanduidt;

De uitlegging van het Verdrag in het algemeen

9 Overwegende dat volgens artikel 220 EEG-Verdrag de Lid-Staten zijn gehouden, voor zover nodig, met elkaar in onderhandeling te treden om, ten behoeve van hun onderdanen, op de verschillende in deze bepaling genoemde gebieden regels vast te stellen teneinde de verwezenlijking van een gemeenschappelijke markt te vergemakkelijken;

dat het Verdrag is gesloten ter uitvoering van artikel 220 en, volgens de uitdrukkelijke bewoordingen van de preambule, ten doel heeft uitwerking te geven aan de bepalingen van dit artikel betreffende de vereenvoudiging van de formaliteiten waaraan de wederzijdse erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen zijn onderworpen, alsmede binnen de Gemeenschap de rechtsbescherming van degenen die er gevestigd zijn te vergroten;

dat ter opheffing van de belemmeringen voor het rechtsverkeer en voor de oplossing van geschillen in de intracommunautaire betrekkingen op het gebied van het burgerlijk en handelsrecht, het Verdrag onder meer regels geeft om de bevoegdheid van de rechterlijke instanties der Lid-Staten in deze betrekkingen te kunnen vaststellen en de erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen te vergemakkelijken;

dat derhalve bij de uitlegging van het Verdrag rekening moet worden gehouden zowel met het systeem en de doelstellingen daarvan, als met de binding aan het EEG-Verdrag;

10 Overwegende dat het Verdrag veelvuldig rechtstermen en -begrippen uit het burgerlijk, handels- en procesrecht bezigt, die in de verschillende Lid-Staten een verschillende betekenis kunnen hebben;

dat zich derhalve de vraag voordoet of deze termen en begrippen autonoom, en dus aan de gezamenlijke Lid-Staten gemeen, moeten worden opgevat, dan wel als een verwijzing naar de materiële regels van het recht dat krachtens de collisieregels van de eerst-aangezochte rechter van toepassing is;

11 Overwegende dat geen van deze beide alternatieven bij uitsluiting de voorkeur verdient, daar de passende keuze slechts kan worden gedaan voor elke bepaling van het Verdrag afzonderlijk, zij het in dier voege dat de volle werking van dit Verdrag in het zicht van de doelstellingen van artikel 220 EEG-Verdrag is verzekerd;

dat in elk geval zij gezegd dat de uitlegging van genoemde termen en begrippen in het kader van het Verdrag niet prejudiceert op de vraag welke materiele regel op de betrokken situatie van toepassing is;

De door de nationale rechterlijke instantie gestelde vraag

12 Overwegende dat luidens artikel 5 van het Verdrag „de verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende Staat, in een andere

verdragsluitende Staat ... kan worden opgeroepen: 1° — ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst: voor het gerecht van de plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" ...;

dat deze bepaling moet worden gelezen in het kader van de bevoegdheidsregeling in titel II van het Verdrag;

dat deze regeling uitgaat van een algemene attributie van bevoegdheid, op grond van artikel 2, aan de rechter van de woonplaats van de verweerder;

dat artikel 5 echter voorziet in een aantal bijzondere bevoegdheden, ter keuze van de verzoeker;

13 dat deze keuzemogelijkheid is gegeven ter wille van een nuttige procesinrichting in welbepaalde gevallen waarin een bijzonder nauw verband bestaat tussen een vordering en de rechter die kan worden geroepen daarvan kennis te nemen;

dat aldus in een geding over verbintenissen uit overeenkomst de verzoeker zich krachtens artikel 5, sub 1, mag wenden tot de rechter van de plaats waar de verbintenis „is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd";

dat het aan de aangezochte rechter staat volgens het Verdrag vast te stellen of de plaats waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd, in zijn rechtsgebied is gelegen;

dat hij daartoe naar zijn eigen collisieregels moet bepalen welk recht op de gegeven rechtsbetrekking van toepassing is, en overeenkomstig dit recht de plaats van uitvoering van de litigieuze contractuele verbintenis moet vaststellen;

14 dat, gezien de nog bestaande verschillen tussen de nationale rechtsbepalingen inzake overeenkomsten evenals het ontbreken van elke unificatie van het toepasselijke materiële recht in de huidige stand van de rechtsontwikkeling, het niet mogelijk lijkt verdere aanwijzingen te geven over de uitlegging van de verwijzing in artikel 5, sub 1, naar de „plaats van uitvoering" van contractuele verbintenissen;

dat dit temeer zo is daar de vaststelling van de plaats van uitvoering van verbintenissen afhangt van de contractuele verhouding waaruit die verbintenissen voortvloeien;

15 dat aldus de verwijzing in het Verdrag naar de plaats van uitvoering van contractuele verbintenissen slechts kan worden opgevat als een verwijzing naar het volgens de collisieregels van de aangezochte rechter toepasselijke materiele recht;

Ten aanzien van de kosten

16 Overwegende dat de kosten, door de regering van de Bondsrepubliek Duitsland, door de regering van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland en door de Commissie van de Europese Gemeenschappen wegens indiening harer opmerkingen bij het Hof gemaakt, niet voor vergoeding in aanmerking kunnen komen;

dat de procedure ten aanzien van partijen in het hoofdgeding als een aldaar gerezen incident is te beschouwen, zodat de nationale rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen;

HET HOF VAN JUSTITIE,

uitspraak doende op de door het Oberlandesgericht Frankfurt am Main bij beschikking van 14 januari 1976 gestelde vraag, verklaart voor recht:

De „plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd" in de zin van artikel 5, sub 1, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, wordt vastgesteld overeenkomstig het recht dat volgens de collisieregels van de aangezochte rechter de litigieuze verbintenis beheerst.

Lecourt Kutscher O'Keeffe Donner Mertens de Wilmars

Pescatore Sørensen Mackenzie Stuart Capotorti

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op zes oktober negentienhonderdzesenzeventig.

De Griffier

A. Van Houtte

De President

R. Lecourt